

Ս. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

**ԶԻՆՎԱԾ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ ԼՈՌՈՒ «ԶԵՂՈՔ ԶՈՆԱՅՈՒՄ»
(1921 թ. ՓԵՏՐՎԱՐ)**

Առանձնատիպ Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների Ակադեմիայի 1947 թ.

№ 2 «Տեղեկագրից»

9(47.925)

27253

4-29

Կարապետյան, Ս

Համալսարանական

«Ձեռք գրքեր»

ՍՏՈՒԳԱՍԻ Է 1961 թ.

Ս. Լատուպեայան

ՁԻՆՎԱԾ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ ԼՈՌՈՒ «ՉԵԶՈՔ ԶՈՆԱՅՈՒՄ»

(1921 թ. փետրվար)

Առաջին իմպերիալիստական պատերազմում Գերմանիայի պարտության հետևանքով, զերմանա-թուրքական զորքերը թողեցին Անդրկովկասը. նրանց տեղը գրավեցին անգլո-ֆրանսիական ինտերվենտները: 1918 թ. շշմանը թուրքական բանակը ևս թողեց Լոռին, նախօրոք թալանելով այն ըստ թուրքական բանակի տրադիցիաների: Թուրքական բանակը Լոռին թողնելուց հետո, դեպի Լոռի շարժվեցին դաշնակցական Հայաստանի և մենշևիկյան Վրաստանի բանակները: Լոռի-Փամբակը հայտարարվեց «վիճակ» տերիտորիա: Անգլիական իմպերիալիստները օգտագործելով դաշնակցների ու մենշևիկների միջև եղած հակասությունները և ազգային անտագոնիզմը, դաշնակներին և մենշևիկներին հրահեցին պատերազմի միմյանց դեմ, կենդիվ «բաժանիր, որ իշխես» անգլիական քաղաքականությունից: Բուլշևիկյան Երևրային Կոմիտեի ղեկավարությամբ, Հայաստանի և Վրաստանի բուլշևիկները, բանվորները և աշխատավոր գյուղացիները վճռական պայքարի դուրս ելան անգլիական իմպերիալիստների, դաշնակցների և մենշևիկների կողմից կազմակերպված այդ եղբայրասպան պատերազմի դեմ: Ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ Վրաստանում, առանձնապես մերձ-պատերազմական գործողությունների շրջաններում, տեղի ունեցան բանվորների և գյուղացիների մի շարք ուղղուցիտ ելույթներ, որոնք հաջողեցին պատերազմի հեղինակներին Պատերազմը ուղղվում էր նրա կազմակերպիչների դեմ: Ահա այդ ժամանակ էր, որ հանդես եկան անգլիական իմպերիալիզմի ներկայացուցիչները: Կանգ առեք, ասում են նրանք դաշնակ-մենշևիկյան վարիչներին, որովհետև պատերազմական գործողությունների շարունակելը ավելի կուժեղացնեք բանվորների և գյուղացիների ուղղուցիտ պայքարը, որը կվտանգեք ինչպես դաշնակ-մենշևիկյան, այնպես էլ անգլիացիների տիրապետությանը Անդրկովկասում: Դեկտեմբերի 31-ին, ցերեկվա ժամը 12-ին, պատերազմական գործողություններ դադարեցվում են:

1919 թ. հունվարի 9-ից մինչև 17-ը Թբիլիսիում աշխատեց հայ-վրացական կոնֆերանսը՝ Բրիտանական բանակի գնդապետ Ռ. Ստյուարտի նախագահությամբ: Այս կոնֆերանսի որոշմամբ—ավելի ճիշտ անգլիացիների կամքով—գրեթե ամբողջ Լոռին, 53 գյուղերով, Ալավերդու արդյունաբերական շրջանով հայտարարվում է «Չեզոք գոտի»—անգլիական զինադադար-գուրդնատորություն, զորքերնատոր Դուգլասի գլխավորությամբ: Այսպիսով, Լոռու արդյունաբերական շրջանը, իր ստրատեգիկ նշանակություն ունեցող երկաթգծով, Հայաստանից և Վրաստանից անջատելը և «Չեզոք գոտի», այսինքն անգլիական դադարի վերածելը տեղի ունեցավ անգլիացիների կողմից հրահրված այն ազգամիջյան պատերազմի հետե-

վանքով, որը սարքեցին դաշնակ-մենշևիկյան կառավարութիւնները 1918 թ. դեկտեմբերին: Այս մասին Ս. Օրջոնիկիձեն ասում է. «...Հենց որ իշխանութիւն գլուխ անցան այսպես կոչված սոցիալիստ-մենշևիկները և դաշնակները, ապա երկու եղբայրական ժողովուրդներ մահացու պատերազմի դուրս եկան միմյանց դէմ, ինչ որ մի կտոր հողի համար թափելով հարյուրավոր հայ և վրացի գյուղացիների և բանվորների արյունը հօգուտ անգլիական վաճառականների և արդյունաբերողների, որոնք օգտվելով այդ բանից, քեցին և՛ դաշնակ, և՛ մենշևիկ բանդիտներին այդ վիճելի տերիտորիայից և հայտարարեցին չեղոք, այսինքն վերցրին իրենց ձեռքը»¹:

Լոռին անջատվեց Հայաստանից ու Վրաստանից և ծանր վիճակ ստեղծվեց Լոռու աշխատավորների համար: Թուրքական հրոսակաւորները արշավանքը և թալանը Լոռում, ապա հայ-վրացական պատերազմը վերջնականապես քայքայեցին երկրի տնտեսութիւնը, կանգ առան Ալավերդու հանքերի շահագործումը և գործարանների աշխատանքները: Երկրում բացակայում էր ինչպես օրենսդիր, այնպես էլ գործադիր իշխանութիւնը, ստեղծում չկային դատարաններ, դատական քննիչներ և ոչ մի դատական մարմին, քաղաքացիական և քրեական գործերը Դուզլասի որոշմամբ հանձնվում էին Թրիլիսիում անգլիական գերագույն հրամանատարութիւն կից զինվորական դատարանին և մեղադրյալները դատվում էին ռազմական ժամանակաշրջանի օրենքներով:

Հողը մնում էր կալվածատերերի և կուլակների ձեռքին. Լոռու աշխատավորներից անգլիացիները զանձում էին 14 տեսակի հարկեր. թալանը, ավազակութիւնը, կաշառակերութիւնը «անտիր» զոնայում, ինչպես ասում էին լոռեցիները, ոչ միայն չափից անցել էին, այլև դարձել էին սխտեմ, Բանվորների համար ստեղծված ղրութիան մասին «Կոմունիստ Դրուզի» թերթն իր 1920 թ. հոկտեմբերի 22-ի համարում գրում է. «...Առանձնապես ծանր դրութիւն մեջ ընկան Ալավերդու բանվորները, որոնք, բացի գործարանից, ոչինչ չգիտեին և ոչնչով չէին զբաղվում և գործարանը փակվելուց հետո, ծախելով ամեն ինչ, հիմա մերկ ու ոտաբոբիկ, սոված... նստած սպասում են փրկութիւն, իսկ փրկութիւնը նրանց համար մինչև հիմա եղել է մահը...»:

Միակ ելքը ստեղծված ղրութիւնից ուղղուցիտն պայքարի մեջ էր: Լոռու բոլորիկյան կազմակերպութիւնները, որոնք հիմնադրվել և դաստիարակվել են ընկեր Ստալինի և նրա հավատարիմ զինակիցների Ս. Շահուժյանի և Ս. Սպանդարյանի կողմից, պարտիական կազմակերպական աշխատանքների իղզալ և անլիզալ քաղաքական պայքարի խոշոր փորձ ունեին, հետևապես Լոռում ստեղծված ռեժիմը հանկարծակիի չբերեց Լոռու պարտիական կազմակերպութիւններին, նրանք, ըստ նոր իրադրութիւն, վերակառուցեցին աշխատանքները և պայքարի դուրս եկան Լոռում սովետական կարգեր հաստատելու համար:

Զինված ապստամբութիւն նախօրյակին Լոռում պարտիական անդամների թիվը հասնում էր մոտ 500—520 մարդու: Պարտիական կազմակերպութիւնները ղեկավարվում էին Լոռու գավառային, Ալավերդու շրջանային, Հաղպատ-Մանսեր, Զալալ-Օղլու և Ուզլունյարի անլիզալ կոմիտեների

¹ Գ. Կ. Օրջոնիկիձե, ձառերի և հողվածների հատընտիր, 1930 թ., էջ 131:

կողմից: Լոռու բոլշևիկյան կազմակերպությունները կապված էին Երկրային ու Թրեյնսիի կոմիտեների և Հայաստանի բոլշևիկյան կազմակերպությունների հետ և սրանցից ստանում էին ղեկավարություն ու օժանդակություն:

Բոլշևիկյան Երկրային կոմիտեն, որին, Բաքվի կոմունայի անկումից հետո, զլխավորում էր ընկեր Ա. Միկոյանը, կազմակերպում ու ղեկավարում էր Լոռու և ողջ Անդրկովկասի բոլշևիկների պայքարը մենշևիկների, մուսավաթականների, դաշնակների և ինտերվենտների դեմ:

Ա. Մուսվաթյանը Լոռու բոլշևիկներին կապում էր Երկրային կոմիտեի հետ: Ընկեր Ա. Միկոյանը անձամբ կապված էր Լոռու բոլշևիկների կազմակերպությունների հետ. 1919—1920 թ. թ. ժամանակաշրջանում ընկեր Միկոյանը երկու անգամ եղել է Լոռում և ղեկավար ցուցումներ է տվել Լոռու բոլշևիկյան կազմակերպություններին: Ընկեր Միկոյանի հանձնարարությամբ ևս ճախակի Լոռի էին գալիս պարտիական ընկերներ, որոնք օգնում էին Լոռու ընդհատակյա աշխատող բոլշևիկներին նրանց աշխատանքներում:

Պարտիական կազմակերպությունների աճը, երիտասարդական խմբակների կազմակերպումը, Ուղունլարի, Ջալալ-Օղլու շրջաններում 1919—1920 թ. թ. կալվածատերերի հողերի բռնազբաղման փորձերը, երկաթուղու բանվորների ռևոլյուցիոն ելույթները դաշնակ-մենշևիկյան և անգլիական կեղեքիչների դեմ, վկայում են այն հսկայական աշխատանքների մասին, որը տարվում էին Լոռու բոլշևիկյան կազմակերպությունների կողմից: Լոռու Ձեզդ զոնայի բանվորների և գյուղացիների ռևոլյուցիոն պայքարը նոր թափ է ստանում Ադրբեջանում և Հայաստանում սովետական իշխանություն ստեղծելուց հետո:

Ադրբեջանում սովետական իշխանություն հաստատվելուց հետո, Լոռու բոլշևիկյան կազմակերպությունները կապ են ստեղծում Սովետական Ադրբեջանի և Կավրյուբոյի—Օրջոնիկիձի, Կիրովի և Միկոյանի հետ: Կավրյուբոյի հանձնարարությամբ Լոռի են գալիս հայ, ռուս և ադրբեջանցի ընկերներ՝ Ձեզդ զոնայում զինված ապստամբություն նախապատրաստելու համար: Կավրյուբոյի հանձնարարությամբ Բաքվից Լոռի եկած ընկերներից մեկը—Գրիշա Առուստամյան—իր ստացած առաջադրանքների մասին գրում է.

«Ստանալով Երկրային կոմիտեից Լոռիում — առանձնապես երկաթգծի ուղղությամբ Սադախլու-Սանահին ռազմական դրոժինաներ կազմակերպելու հանձնարարություն, ես մեծ դժվարությամբ Սադախլույի վրայով հասա Հաղպատ... Ինձ հաջողվեց աշխատանքներ ծավալել Լոռու բոլոր հիմնական կետերում, որի հետևանքով ամառվա վերջերին մեր պարտիան ուներ 500-ից ավելի՝ դրոժինաներում կազմակերպված և զինված ընկերներ»¹:

Կավրյուբոյի ղեկավարությամբ նման աշխատանքներ էին տանում Հայաստանի և Վրաստանի բոլշևիկյան կազմակերպությունները: Վրաստանում, Հայաստանում և Լոռու Ձեզդ զոնայում զինված ապստամբության նախապատրաստական աշխատանքները կազմակերպում և ղեկավարում էր

¹ Կավկազսկի բարոչի ժուռնալ 1922 թ., № 11:

Կալբուլուրոն: Այս գործում Լոռու բուլճարիկյան կազմակերպություններին, առանձնապես ուսական գյուղերի կազմակերպություններին, մեծ օժանդակություն ցույց տվեց Ս. Մ. Կիրովը, որը գտնվում էր Թբիլիսիում, որպես ՌՍՖՍՌ-ի ղեկավար Վրաստանում, որի հետ կապված էին Լոռու բուլճարիկները:

Սպստեմբերի 3-ից մինչև 7-ը Բաքվում տեղի ունեցավ արևելյան ժողովուրդների համագումարը, որին Լոռու կազմակերպություններից մասնակցում էին 17 պատգամավորներ: Այստեղ առաջին անգամ Լոռու բուլճարիկների ներկայացուցիչները տեսնվեցին ընկ. ընկ. Օրջոնիկիձեի, Կիրովի և Միկոյանի հետ, որոնք մեծապես նպաստեցին Լոռու զինված ապստամբության նախապատրաստման գործին: Համագումարի պատգամավորները (Միսոն Իսրայելյան, Երվանդ Միկոյան և ուրիշները) պատմում են, որ մինչև համագումարի սկսվելը, ինչպես և համագումարի ժամանակ, հաճախ տեսնվում էին Օրջոնիկիձեի, Կիրովի և Միկոյանի հետ:

Ընկ. ընկ. Օրջոնիկիձեի և Միկոյանը հետաքրքրվում էին պարտիական գործերով, ինչպես և զինված ապստամբության նախապատրաստման աշխատանքներով: Նրանց հետաքրքրում էր, թե ինչպես են Լոռու բանվորները և գյուղացիները վերաբերվում զեպի մենշևիկները և դաշնակները և ինչպիսի կարծիք ունեն սովետական իշխանության և Կարմիր Բանակի մասին: Նրանք խոստանում են օգնել Լոռու աշխատավորներին նրանց ազատագրման գործում, սակայն կատեգորիկ կերպով զգուշացնում են, որ զինված ապստամբությունը պետք է լավ պատրաստել, հապճեպություն չպետք է թույլ տալ այդ գործում, որ Լոռում զինված ապստամբության հարցը պետք է կապել նույն հարցի հետ Հայաստանում և Վրաստանում:

Պատգամավորները գրեթե ամեն օր տեսնվում էին ընկ. Միկոյանի հետ: Ա. Ի. Միկոյանը հաճախակի գալիս էր այն հանրակացարանը, որտեղ տեղավորված էին Լոռու պատգամավորները, զրույց էր ունենում Լոռու բուլճարիկյան պատգամավորների հետ, կոնկրետ ցուցումներ էր տալիս Լոռում զինված ապստամբության նախապատրաստման կապակցությամբ: Պատգամավորների հանդիպումը Բաքվում ընկ. ընկ. Օրջոնիկիձեի, Կիրովի և Միկոյանի հետ՝ նոր եռանդ ու ոգևորություն ներշնչեց Լոռու բուլճարիկներին: Պատգամավորները վերադառնալով Լոռի, նոր աշխուժություն ու թափ մտքին իրենց աշխատանքների մեջ:

Ռևոլուցիոն շարժման ուժեղացումը Չեզոք զոնայում, Ադրբեյջանում սովետական իշխանություն ստեղծելուց հետո, ստիպում է անգլիական ինտերվենտներին, մենշևիկներին և դաշնակներին լիկվիդացիայի ենթարկել Չեզոք զոնան: Դաշնակցական Վնոր աշխատավոր թերթը պահանջում է Անհապաղ վերացնել այսպես կոչված Չեզոք զոնու գոտիները, որը մի պատուհաս է հանդիսանում ոչ միայն Բորչալու գավառի, այլ և երկու հանրապետություններին համարա՛:

Վրաստանի զինվորական նախարար Լորդկիպանիձեի հայտարարում է, թե «Չեզոք զոնան» դարձել է մի չարիք, որին պետք է վերջ տալ... Որ էրենք (այսինքն՝ վրացի մենշևիկները—Ա. Կ.) այժմ պատրաստ են միայն զոնայի խնդիրը վերջացնել, որովհետև դա երկու կողմերի համար էլ վտանգավոր

¹ Նոր աշխատավոր, 4 սեպտեմբերի, 1920 թ.:

մի տեղ է, ամենախոցելի տեղը ներքին կարգի անախորժությունները և բռնակցիների գործողութիւնների տեսակետից...»¹

Կովկասի անգլիական զերագույն կոմիսար Լյուելլը մեկնելով Երևան, Հայաստանի վարչապետի հետ օգոստոսի 31-ին զրուցելիս, հայտարարեց. «...ներկա քաղաքական մոմէնտը պահանջ է դնում անպայման համաձայնութեան գալ վրացիներին հետ գոնե ներստրալ զոնայի հարցում: Այդ շրջանը շատ վտանգավոր է բռնակցիական շարժումների տեսակետից...»²

Այս բոլորը ապացույց են այն մեծագույն աշխատանքի, որ ծավալվեց Լոռու Չեղոք գոնայում Կալմուլուրոյի--Օրջնիկիձնի, Կիրովի և Միկոյանի գլխավորութեամբ, որի հետևանքով Լոռին, ինչպես ասում էին դաշնակցականները և մենշևիկները, «չարիք», «պատուհաս» էր դարձել մենշևիկների, դաշնակցների և անգլիական ինտերվենտների համար:

Չեղոք գոնան լիկվիդացիայի է ենթարկվում: Նոյեմբերի վերջերին, երբ հայ ժողովուրդը հերոսական պայքարի էր դուրս եկել դաշնակցների տիրապետութեան և թուրք օկուպանտների դեմ, մենշևիկները, Չեղոք գոնայում զինված ապստամբութիւնը կանխելու համար, օկուպացիայի ենթարկեցին այն, այլև Սովետական Հայաստանի անվիճելի տերիտորիան-- նախկին Ջալալ-Օղլու շրջանը, սակայն, այդ ոչ մի կերպ չէր կարող կանխել Չոնայում հաստեանցող զինված ապստամբութիւնը:

Նոյեմբերի 29-ին սովետական իշխանութեան հաստատումը Հայաստանում մի նոր կարևորագույն և վճռական էտապ հանդիսացավ Լոռում զինված ապստամբութեան նախապատրաստման տեսակետից և կանխորոշէ նշանակութիւն ունեցավ նրա հաղթանակի գործում: Լոռին սերտորեն կապվեց Սովետական Հայաստանի հետ: Լոռու բռնակցիական կազմակերպութիւնները Սովետական Հայաստանից և Աղրբեջանից, ինչպես և 11-րդ բանակի սահմանապահ զորամասերից ստանում են ամեն տեսակի օժանդակութիւն՝ զինք, զինամթերք, զինվորական կազմակերպիչներ, զրամ և այլն: Այս տեսում էին մենշևիկները և դաշնակցները, որի հետևանքով ավելի էին ուժեղացնում ռեպրեսիվ միջոցները Լոռու աշխատավորութեան նկատմամբ:

Օկուպացիայի ենթարկելով Լոռին, մենշևիկները բացարձակապես կողոպտում էին գյուղացիներին: Մենշևիկների երեք հազարանոց օկուպացիոն բանակն ամբողջովին ապրում էր գյուղացիների հաշիվին: Այդ բանակը կենդանի էր համար նրանք բռնագրավում էին գյուղացիների բոլոր տեսակի առանց այդ էլ փոքրաքանակ մթերքները--հաց, կարմոֆիլ, պանիր, յուղ, նուրբիսկ խոշոր եղջերավոր անասունները, ապա գյուղացիների անասունների կերը՝ խոտ, դարման և այլն: Մենշևիկների այդ թալանչիական արարքների և բռնութիւնների մասին «Պրավդա»-ն գրում է. «...Ժողովրդական գլխաւորականները (մենշևիկյան գլխաւորական, Մ. Կ.) վայրենաբար բռնութիւններ էին գործադրում գյուղացիների նկատմամբ, թալանում էին նրանց, բռնաբարում կանանց: Գյուղացիներին կիսամերկ դրութեամբ գուրս էին վռնում գյուղերից, որոնցից շատերը ցրտահար էին լինում...»³

¹ Հայպետարիիվ, ֆ. 3, գ. 861:

² Հայպետարիիվ, ֆ. 3, գ. 369, թ. 35:

³ «Պրավդա», 3 մարտի 1921 թ.:

Մենչևիկյան իշխանությունների և օկուպացիոն զորքերի բռնությունները, թալանը, քաղաքական հալածանքները և բանտարկությունները ուսկույրացի շարժումների նոր վերելք ստեղծեցին Լոռուում։ Լոռու բուլժեկիների ղեկավարությամբ այդ շարժումներն ընթանում էին «Լուզում եմք միանալ Սովետական Հայաստանին» լոզունգի տակ։ Այս լոզունգի շուրջը մասսաներին մոբիլիզացիայի ենթարկելու նպատակով, բուլժեկիյան կազմակերպությունները Լոռուում հրավիրում են համագումարներ, գյուղացիական ժողովներ, որտեղ որոշումներ են հանում միանալ Սովետական Հայաստանին և խնդրում են Սովետական Ռուսաստանից և Հայաստանից «Լսել իրենց ձայնը և օգնություն ցույց տալ իրենց» մենչևիկյաների տիրապետությունից ազատագրվելու համար։ Նախկին Վրոնցովկայի գյուղական հասարակությունը իր ղեկավարների 17-ի ժողովում որոշում է՝ օգնություն խնդրել Սովետական Ռուսաստանի և Հայաստանի կառավարություններից՝ ստեղծված գրություններից ազատագրվելու համար։ Դիմումը վերջանում է հետևյալ խոսքերով. «...Ցանկանալով ազատագրվել անկող վրացական կնյուզների և աղանդականների իշխանության կողմից գործ դրված բռնություններից, նկուղներից և շղթաներից, մեր միակ ցանկությունն է տեսնել մեզ մոտ ժողովրդի ընտրյալներին—բանվորների և գյուղացիների սովետական իշխանություն... Կեցցեք Սովետական Կոմունիստական իշխանությունը։ Կեցցեք Կոմունիստական Ռուսաստանը, Ադրբեջանը և Հայաստանը»¹։

Ավելի վճռական ուղղություն բնույթ էր կրում աշխատավորների և Սանահինի բանվորների ելույթը՝ Սանահին գյուղում։ Սանահին գյուղի աշխատավորները և կայարանի բանվորները, Սանահինի պարտիական կազմակերպության ղեկավարությամբ, 1920 թ. ղեկավարների սկզբներին գյուղը հայտարարեցին սովետական և կազմեցին Ռեկոմ, որը, երեք օր գոյություն ունենալուց հետո ցրվեց օկուպանտների կողմից։ Նման բացարձակ ուղղությունից ելույթները ավելի էին կատարվում մենչևիկ օկուպանտներին։ Լոռուում սկսում են գործել մենչևիկյան պատժիչ ջոկատները։

Սովետական Հայաստանի կառավարությունը վճռական կերպով պահանջում է մենչևիկյանից դադարեցնել ուսույրացի միջոցները Լոռու աշխատավորների նկատմամբ և Ձեզդ գոհան, ինչպես և Սովետական Հայաստանից զրավված անվիճելի տերիտորիան ազատել մենչևիկյան զորքերից, բայց մենչևիկյաները, որոնք գործիք էին դարձել Անտանտի իմպերիալիստների ձեռքին, ոչ միայն չէին ազատում զրավված տերիտորիան, այլև վտարում էին նախկին Ձեզդ գոհայի և Զալալ-Օղլու շրջանի այն ծառայողներին, որոնք իրենց համարում էին Սովետական Հայաստանի հպատակներ։ Մենչևիկյաների կողմից բանտարկությունների ու զինաթափման վտանգը ստիպում է Լոռու բուլժեկիյան կազմակերպությունների ղեկավարությունը կոմիտեներին գյուղերից դուրս բերել անվտանգ տեղեր—սարքին և ամառանոցները։ Բուլժեկիյան կազմակերպությունները միևնույն ժամանակ մեծ ազդեցություն և հետախուզական աշխատանքներ են ծավալում վրացական զորքերի մեջ։

Զինված ապստամբության նախապատրաստական աշխատանքները կազմակերպելու և ղեկավարելու, առանձնապես զինված ուժերի պարտի-

¹ Հայպետերիվ, ֆ. 55, գործ № 114:

դանական ջոկատների կազմակերպման և նրանց ի մի համախմբելու և մի ընդհանուր ղեկավարության ներքո վերցնելու համար, ընկեր Օրջոնիկիձեի պահանջով, Հայաստանի Կոմունիստական Բոլշևիկների Պարտիայի Կենտրոնում 1920 թ. դեկտեմբերի 20-ին որոշում է Սովետական Ղարաքիլիսայում ստեղծել «Ապստամբների շտաբ», բաղկացած երեք մարդուց—ընդհանուր պատասխանատու ղեկավարից, ռազմական ղեկավարից և շտաբի պետից։ Շտաբին կցվեցին Կարմիր Բանակի պատասխանատու ռազմական և քաղաքական աշխատողները։ Լոռու բոլշևիկյան կազմակերպությունները հաջողությամբ աշխատանքների հետևանքով 1921 թվի հունվարի սկզբներին հիմնականում ավարտվեցին մասսաների ռեկուլցիոն մոբիլիզացիայի և ղինված ուժերի կազմակերպման աշխատանքները։ Լոռում ղինված ուժերի կազմակերպվածությունը և դասավորումը հունվարի կեսերին ուներ հետևյալ պատկերը։

Սովետական Ղարաքիլիսայում լոռեցի պարտիզաններից կազմակերպված էին երկու մեծ պարտիզանական ջոկատներ, ամեն մեկը 400 մարդուց։ Այս ջոկատները, կոնսպիրացիայի ենթարկվելու համար, պաշտոնապես կոչվում էին «Ղարաքիլիսայի պահակային գումարտակ»։ Ջոկատների հիմնական կորիզը կազմում էին Ալավերդու և երկաթգծի բանվորները։ Հաղպատի մոտ, «Սաչի դուռ» կոչվող վայրում կազմակերպված պարտիզանական ջոկատը բաղկացած էր 500 մարդուց։ Այս ջոկատը կազմակերպվեց ղեկուս հունիս ամսին, նույնպես երկաթգծի և Ալավերդու բանվորներից։ Պրիվոնոս գյուղի մոտ գտնվող անտառում գոյություն ունեւր 160 մարդուց բաղկացած պարտիզանական ջոկատ, որը կազմված էր գլխավորապես Զալա-Օղլու շրջանի ուսու ընկերներից, Այդ ջոկատն ուներ զննացիներ, Այս, ինչպես և մյուս ջոկատները գտնվում էին Կարմիր Բանակի հրամանատարների ղեկավարության տակ։ Սովետական Կողմում (այժմ Նոյեմբերյան) ևս կազմակերպված էր մի մեծ ջոկատ՝ մենշևիկների հալածանքներից փախած լոռեցիներից, որոնց միացան դադախեցիները ապստամբության ժամանակ։

Բացի այս ռազմականացված ջոկատներից, Լոռու գրեթե բոլոր գյուղերում և կայարաններում կազմակերպված էին փոքր խմբակներ, որոնք մասնակցեցին ղինված ապստամբությանը, միանալով հիմնական ջոկատներին կամ կատարելով ինքնուրույն առաջադրանքներ։ Այսպես, օրինակ, կայարաններում կազմակերպված խմբակները ապստամբության ժամանակ շատ կարևոր աշխատանք կատարեցին կայարանների հեռագրատների, հեռախոսների գրավման և ապստամբությանն ի սպաս ղեկու գործում, նրանք քանդում էին ճանապարհները, որպեսզի հակառակորդի զրահապատ զնացքները չանցնեն ապստամբների թիկունքը, և այլն։

Ջոկատների կազմակերպման աշխատանքների մասին Ղարաքիլիսայի Ռեկոմը սեպտեմբերի 17-ին պարտիական Կենտկոմին ուղղած իր զեկուցագրի մեջ հայտնում է հետևյալը. «...Մենք կազմակերպեցինք ղինված ուժեր մսն մի գյուղում 50-ից մինչև 500 մարդ։ Հիմա այդպիսիների թիվը հասնում է մինչև 2500 մարդու»¹

Լոռու Ձեզոք զոնայում ղինված ապստամբության արագացումը թե-

¹ Հայպետարիի, Փոնդ 55, գործ 11:

լադրվում էր և այդ ժամանակ Կովկասում ստեղծված միջադեպին դրու-
թյամբ: Կորցնելով Դենիկինին, Վրանգելին և դաշնակցական Հայաստանը,
Անտանտը իր ուշադրությունը կենտրոնացրել էր մենշևիկյան Վրաստանի
վրա, կատարելով այնտեղ ուժերի կուտակում: 1920 թ. աշնանը, մենշևիկ-
յան Թեբլիսին հանդիսանում էր հակասովետական կոնտրռեւոլյուցիոն ուժերի
կենտրոն: Այստեղ էին հավաքվել Դենիկինի, Վրանգելի ջախջախված բա-
նակների մնացորդները և նրանց գումակում գտնվող ամեն տեսակի ու
գույնի հին հասարակարգի մնացորդներ—կալվածատերեր, ազնվականներ,
կապիտալիստներ, խոշոր չինովնիկներ և այլն: Այստեղ էին հավաքվել
Ադրբեջանից, Հայաստանից, Թերեկից, Կուբանից, Դոնից, Դրիմից, Դաղս-
տանից փախած կոնտրռեւոլյուցիոնները և նրանց պաշտպանները: Այստեղ՝
Թեբլիսիում, «Օրիանտ» հյուրանոցում էին գտնվում անգլո-ֆրանսիական
հրամանատարության կողմից կազմակերպված այս երկրների «փրկության
կոմիտեները», որոնց Անտանտի իմպերիալիստները ֆինանսավորում էին սո-
վետական ռեսպուբլիկաների դեմ կովելու համար: Անտանտի իմպերիալիստ-
ների թեկադրանքով մենշևիկները պրովոկացիոն գործողություններ են սկսում
Սովետական Հայաստանի դեմ: Նրանք բլոկադայի ենթարկեցին Սովետա-
կան Հայաստանը, չթողնելով, որ Սովետական Ռուսաստանից և Ադրբեյջա-
նից ուղարկված հացի, նավթի, մթերքների, մանրեֆալտուրայի էշերոնները
Վրաստանի վրայով անցնեն Հայաստան, նպատակ դնելով սովի մատնել
առանց այն էլ սոված Հայաստանի աշխատավորներին, որպեսզի, ալյուրսով:
Հայաստանում ղեկավարելու համար Սովետական իշխանության
դեմ: Իրենց պրովոկացիոն գործողություններով մենշևիկները, անգլիացի-
ների թեկադրանքով, կռիվ էին պատրաստում Սովետական Հայաստանի դեմ:

Չնայած զոնայի աշխատավորներին շահերը, հայ և վրաց ժողովուրդներին,
սովետական ռեսպուբլիկաների շահերը պահանջում էին անհապաղ լիկվիդաց-
նել կոնտրռեւոլյուցիոն այդ ուժը, քանի որ սպառնալից էր դառնում ռեալ վտան-
գը, որ ստեղծվել էր Անդրկովկասում՝ Անտանտի իմպերիալիստների և վրաց
մենշևիկների կողմից՝ սովետական ռեսպուբլիկաների հանդեպ: Իսկ ինչպե՞ս էր
դրությունը Վրաստանում: Մենշևիկները երկիրը դարձնելով իմպերիալիստա-
կան պետությունների գաղութ, այն հասցրել էին կործանման դուռը: Ըն-
կեր Ստալինը այդ ժամանակ Վրաստանում ստեղծված դրության մասին
գրում է. «Վրաստանի տնտեսական և պարենային կատաստրոֆին դրու-
թյունը մի փաստ է, որ արձանագրում են նույնիսկ ներկա Վրաստանի
պարագլուխները: Վրաստանը, որը խճճվել է Անտանտի թակարդում և այդ
պատճառով զրկվել է ինչպես Բաքվի նավթից, այնպես էլ Կուբանի հացից,
Վրաստանը, որը դարձել է Անգլիայի և Ֆրանսիայի իմպերիալիստական
օպերացիաների հիմնական բազան և այդ պատճառով ժամանակավոր հարա-
բերություններ է հաստատել Սովետական Ռուսաստանի հետ, այդ Վրաս-
տանը այժմ ապրում է իր կյանքի վերջին օրերը»¹:

Սերգո Օրջնիկիձեի անմիջական ղեկավարությամբ, Վրաստանի Կո-
մունիստական Պարտիան խոշոր աշխատանք ծավալեց Վրաստանում և նրա
մի մասը կազմող Չնայած զոնայում գինված ապստամբության նախապատ-
րաստման գործում: Բանվորների մասսայական հեռացումը մենշևիկյան

¹ Ստալին—Դրությունը Կովկասում, «Պրավդա», 30 նոյեմբերի 1920 թ.

պարտիայից, պրոֆեսիոնալ միություններին մի շարք բանվորական կազմակերպություններին նվաճումը կոմունիստների կողմից, բանվորական և գյուղացիական ռեուլուցիոն ելույթները մենշևիկյան կառավարության դեմ, ռեուլուցիոն ելույթները մենշևիկյան բանակում, — ապացույց են այն տնտեսական ու քաղաքական ճգնաժամի, որ ստեղծվել էր այդ ժամանակ մենշևիկյան Վրաստանում: Այսպիսով, զինված ապստամբությունը Վրաստանում ևս հասունացել էր:

Լոռում զինված ապստամբությունը կազմակերպված անցկացնելու, այդ ուղղությամբ կատարված աշխատանքներն ստուգելու, Լոռու բոլշևիկյան կազմակերպություններին ղեկավար ցուցումներ տալու նպատակով, Սովետական Ղարաքիլիսայում, հին բոլշևիկ, Կենտկոմի և Հայոեկոմի անդամ ընկ. Ասքանազ Մաավյանի ղեկավարությամբ, 1921 թվին հունվարի 2-ին հրավիրվում է Լոռու պարտիական կազմակերպությունների կոնֆերանս, որտեղ քննության են առնվում զինված ապստամբության հարցերը և համապատասխան որոշումներ են ընդունվում այդ առթիվ: Կոնֆերանսից հետո խորհրդակցություններ են հրավիրվում Ղարաքիլիսայի «Ապստամբների շտաբում» և շրջաններում, որտեղ նույնպես քննվում են զինված ապստամբության հարցերը: Այս խորհրդակցություններում կատարվում է աշխատանքի բաժանում, մշակվում են զինված ապստամբության կոնկրետ պլաններ, պաշտոնապես հայտարարվում է, որ փետրվարի առաջին կեսերին տեղի է ունենալու զինված ապստամբություն Զեղք գոհայում:

Հունվարի կեսերին Հաղպատի և Շնողի կազմակերպությունները որոշում են ընդունում հատուկ պատգամավորություն ուղարկել Բաքու, ընկեր Օրջոնիկիձեի մոտ, խնդրելով նրան արագացնել զինված ապստամբությունը: Այդ պատգամավորությունը հանդուրժյալ հասնում է Բաքու, Ընկեր Օրջոնիկիձեն, ինչպես պատմում է պատգամավորության անդամ Հ. Շահնազարյանը, մեծ սիրով և համակրանքով է ընդունում պատգամավորներին: Պատգամավորները պատմում են ընկեր Օրջոնիկիձեին այն սոսկալի դրության մասին, որ ստեղծվել են Լոռում մենշևիկ օկուպանտները, և խնդրում են արագացնել իրենց ազատագրման գործը: Ընկեր Օրջոնիկիձեն հավաստիացնում է, որ ընդ որ միջոցները ձեռք են առնված կարճ ժամանակամիջոցում: Լոռին մենշևիկներին ազատագրելու համար, Պատգամավորներից մեկը՝ Դրիշա Առուստամյանը այս մասին գրում է. «Ստանալով ընկ. Օրջոնիկիձեից խոշոր բարոյական և մի քիչ էլ նյութական օժանդակություն, մենք հունվարի վերջերին հասանք Լոռու սահմանակից Կողբ գյուղը...»¹

1921 թ. փետրվարի սկզբներին սովետական Կողբ գյուղում, Կավքյուրոյի կողմից կցված ընկերոջ նախագահությամբ և Սեդրակ Սարգսյանի (բանվոր) ու Սիմոն Էվոյանի (բանվոր) անգամակցությամբ կազմակերպվեց Լոռու Ռազմա-հեղափոխական կոմիտե:

Փետրվարի 7-ին տեղի ունեցավ Ալավերդու շրջանի ղեկավար աշխատողների խորհրդակցություն, ուր նախատեսվեց Ալավերդու շրջանային Ռեկոմի կազմը՝ Սիմոն Էվոյանի նախագահությամբ, Մեղիք-Ալիխանյանի և ուրիշ երեք բանվորների անգամակցությամբ: Խորհրդակցությունը ընկ. Ս. Իսրայելյանին առաջադրեց Ալավերդու շրջանի պարտիզանական ջոկատի

կոմիսար, Հոկտեմբերի 10-ին 70 պարտիզաններ սովետական Կողմից Լոռի տեղափոխեցին զենքի վերջին պարտիան: Փետրվարի 7-ից մինչև 9-ը Ղարաքիլիսայի «Ապստամբների շտաբը» և Լոռու Ռազմահեղկոմը պաշտոնապես հայտարարեցին բոլշևիկյան կազմակերպություններին և պարտիզանական ջոկատներին՝ փետրվարի լույս 13-ի գիշերը, ժամը 2-ին, զինված ապստամբություն սկսելու մասին: Ղարաքիլիսայի պարտիական Կոմիտեն հատուկ գիմով ուղղեց Հաղպատի Ռայկոմին: Դիմումի մեջ ասվում է.

«Ընկերներ,

Հասել է այն ժամը, երբ դուք ձեր ուժերով օգնություն պիտի գաք տապալելու վրաց դյուքանչիների պիղծ լուծը: Առաջարկվում է ձեզ փետրվարի 11-ի լույս 12-ի գիշերը, ուղիղ ժամը 2-ին, բարձրացնել ապստամբություն Սանահին, Հաղպատ և Որնակ գյուղերում և զինաթափ անել այդ գյուղերում գտնվող վրացական զինվորներին: Դիտեցե՛ք, որ այդ ժամին ապստամբություն է լինելու ամբողջ Ձեզից գոտում և Վրաստանում: Ձեր շրջանի գյուղերը զինաթափելուց հետո, անմիջապես պետք է դրավել Հաղպատ կայարանը, Ալավերդի գյուղը և Մադանը...»:

Փետրվարի 11-ի երեկոյան, Ղարաքիլիսայի «պահակային գումարտակը», բաղկացած 800 մարդուց, ստացավ իր մարտական խնդիրը և դուրս եկավ գործողության. այդ գումարտակի վաշտերից մեկը առաջադրանք ստացավ գիշերվա ժամը 2-ին ավարտել մենշևիկների կողմից Շահալուի ականված կամուրջի զրավումը, այլապես ժամը 2-ին սկսելիք ապստամբությունը կստիպեր մենշևիկներին պայթեցնելու կամուրջը: Վաշտ Յաղուբլիի վրայով իջավ Փամբակ կիսակայանը. այդ ժամանակ Շահալուի պարտիզանական խումբը կտրեց ականների էլեկտրալարերը, որով և ապահովեց կամուրջի անվտանգությունը: Իմանալով, որ էլեկտրալարերը կտրված են, վաշտը շարժվեց առաջ, կայծակնային հարձակումով զրավեց Շահալուի կամուրջը, անաղմուկ կերպով զինաթափ արավ կայարանի կայադուրը և կամուրջի պահակախումբը: Կամուրջը փրկված էր, դա ապստամբների առաջին և խոշոր հաղթանակն էր: Փետրվարի լույս 12-ի գիշերը, ժամը 2-ին սկսվում է ընդհանուր ապստամբությունը: Փետրվարի 11-ին ուղ երեկոյան պարտիզանական ջոկատները բոլոր շրջաններում դուրս են գալիս իրենց մարտական խնդիրները կատարելու: Գիշերվա ժամը 2-ին Հաղպատի բարձունքից բաց է թողնվում պայմանավորված հրթիրը—ապակետը: Ի պատասխան սրան, շրջակա գյուղերից արձակվում է մեկական հրթիր: Նույն մոմենտին Հաղպատից բաց է թողնվում երկու հրթիր, դա Ռազմահեղկոմի պայմանական դիրիկտին էր, որ նշանակում էր «սկսել հարձակումը»: Ժամը 2-ին ապստամբների զինված ուժերն սկսում են մարտական գործողությունները: Կտրվում են մենշևիկյան կայադուրները միմյանց հետ միացնող կապի բոլոր միջոցները, քանդվում են երկաթգծի որոշ մասեր, պարտիզանական ջոկատներն արդեն այդ ժամին մոտենում են կայաքաններին և գյուղերին, որտեղ կային մենշևիկյան կայադուրներ, և գրոհում են նրանց վրա: Փետրվարի 12-ին Սանահին, Հաղպատի և Ղազախի պարտիզանական ջոկատները երեք կողմից—Կոշաբերդի, Սանահինի և Հաղպատի—հարձակվում են Ձեզից գոնայի վարչական կենտ-

րոն Այափերդի-Մանսի վրա, զինաթափ են անում կայազորը և գերի են վերցնում Զեզոք զոնայի կոմիսարին ու մենչևիկ նահանգապետին: Նախօրոք ազիտացիայի ենթարկված մենչևիկյան զինվորներին մի մասը անձնատուր է լինում ապստամբներին: Մենչևիկները ապստամբների հարվածներին տակ փախչելով, հրի են մատնում Լոռու գյուղերը: Ապստամբները դիմում են Կարմիր Բանակի օգնութեանը: Աղատարար Կարմիր Բանակը փետրվարի 12-ին Սովետական Հայաստանի սահմաններից օգնութեան է գալիս Լոռու. ապստամբներին Այդ առթիվ 11-րդ բանակի դաշտային քաղաքովն է կոչով դիմում է վրաց զինվորներին. կոչի մեջ ասված է. «...Մենք օգնութեան եկանք Զեզոք զոնայի—Բորչալուի գավառի ապստամբ գյուղացիներին, որոնց մենչևիկյան կառավարութիւնը փորձում էր ոչնչացնել հրով և սրով»¹:

Փետրվարի 12-ից մինչև 14-ը ապստամբները գերի վերցրին վրացական 3000 զինվոր և սպա: Ապստամբութիւնը Զեզոք զոնայում հաղթանակեց, Լոռին ազատագրվեց մենչևիկներէ: Փետրվարի 14-ին «ապստամբների շտաբը» և Լոռու Ռազմհեղկոմը մի կոչով դիմեցին Սովետական Ռուսաստանին, Հայաստանին, Ադրբեջանին և Վրաստանի բանվորներին ու գյուղացիներին: Կոչի մեջ ասված է.

«Աշխատավոր եղբայրներ,

Մենք, Լոռու Զեզոք զոնայի գյուղացիներս, բարձրացրինք ապստամբութիւն զորոշը և Լոռուում հայտարարեցինք Սովետական իշխանութիւն. «Գեղեցիկրասական» Վրաստանի արյունարբու կամակաւորութիւնը համախմբեց իր դեմ աշխատավոր գյուղացիներին, աւանց ազգի և դավանանքի խտրութեան: Հայ, ռուս, ադրբեջանցի և վրացի գյուղացիների եղբայրական միութիւնը որոշեց մեր հաղթանակի բախտը: Երկու օրվա ջերմեռանդ պայքարի հետեանքով Լոռին դարձավ ազատագրված գյուղացիական երկիր: Մենչևիկյան Վրաստանի օպրիչնիկները փախչելով, այրեցին և թալանեցին մեր լավագույն գյուղերը—Վորոնցովկան, Պրիվոլնոն, սակայն նման ստորաքարշները կազմում էին մի փոքր խմբակ, իսկ ազնիվ զինվորները, չմոռանալով բանվորի և գյուղացու խիղճը, անձնատուր եղան առանց կռիւ... Ողջնայն ձեզ, վրացական բանվորներ ու գյուղացիներ, ազատագրված Լոռու գյուղացիութիւնից: Մենք համոզված ենք, որ ոչ ոք ձեզ չի կարող ստիպել կռիւի դուրս գալ մեր ազատութեան դեմ, խլել մեր հողը, իսկ մենք կպաշտպանենք մեր սովետական իշխանութիւնը մինչև վերջ: Մենք համոզված ենք, որ մեր ավարակութեամբ Սովետական Ռուսաստանի, Ադրբեջանի և Հայաստանի եղբայրները չեն վերադարձնի մեզ մեր բռնակալներին, մենք մեղ դնում ենք եղբայրական սովետական հանրապետութիւնների հովանավորութեան տակ...»:

Ապստամբների շտաբ Լոռվա Ռեկոմ.²

Ռեկոմեցիայի մեծ հանճարը—Վ. Ի. Լենինը ուշի ուշով հետևում էր Վրաստանի և Լոռու աշխատավորների ազատագրական պայքարին: Փետրվարի 26-ին Մոսկվայի Սովետի պլենար նիստին իր զեկուցման մեջ, Վրաս-

¹ Կոչը վերցված է Լենինի Թանգարանի Թբիլիսիի Ֆելիպի Փոնդային բաժնից:

² Այս ղեկավանող վերցված է Լենինի Թանգարանի Թբիլիսիի Ֆելիպի Փոնդային բաժնից:

տանում Սովետական իշխանություն հաստատվելու կապակցությամբ, Լենինը Լոռու հերոսական զինված ապստամբության և նրա պատճառների մասին ասում է. «Միջադեպին երրորդ հարցը կովկասի դեպքերն են։ Այնտեղ վերջին ժամանակներս խոշոր դեպքեր տեղի ունեցան... նրանց էությունն այն է, որ մենք մեծ պատերազմի շեմքին ենք, Հայաստանի և Վրաստանի ընդհարումը չէր կարող չհուզել մեզ և այդ դեպքերն այն բանին հասցրին, որ հայ-վրացական պատերազմը փոխվեց ապստամբության, որին մասնակցում էր նաև ռուս զորքերի մի որոշ մասը։ Նվայդ նրանով վերջացավ, որ հայ բուրժուազիայի հետին մտադրությունը մեր դեմ, զոհե մինչև այժմ, իրենց դեմ դարձավ և այնպես դարձավ, որ Թիֆլիսում... Սովետական իշխանություն ստացվեց։ Մենք գիտենք, որ ապստամբությունը Հայաստանում սկսվեց հենց այն Ձեռքը զոհալուծ, որը Վրաստանի և Հայաստանի մեջտեղն է ընկած և որը Վրաստանը դրավել էր՝ Անտանտի իմպերիալիստների թուլյալուծությամբ... Վրաց մենշևիկների ձեռքին էր գտնվում հայ գյուղացիությանը միակ երկաթուղով պարենավորելու բանալին... Ոչ ոք համբերություն չի ունենա կարգալու այն հեռագրերը, հայտարարություններն ու բողոքները, որ մենք այդ առթիվ փոխանակել ենք՝ Վրաստանի հետ։ Եթե մենք հաշտության պայմանագիր ունենայինք Վրաստանի հետ, պետք է, ինչքան կարելի է երկարացնեինք այն։ Բայց երևակայեցեք, որ հայ գյուղացիությունը պայմանագրի վրա այդպես չէր նայում։ Բանը վերջացավ նրանով, որ փետրվարի սկզբին սառսափելի ապստամբություն պռոթվեց, որը զարմանալի արագությամբ տարածվեց և ընդգրկեց ոչ միայն հայ բնակչությանը, այլև ուրիշներին»¹։

Փետրվարի 16-ին ամբողջ Լոռին ազատագրվեց վրացական օկուպանտներից։ Լոռու ապստամբ գյուղացիները և Հայաստանից նրանց օգնության եկած Կարմիր Բանակի զորամասերը հասել էին վրացական սահմանին։ Մերգո Օրջոնիկիձեի հրամանով նրանք անցնում են Վրաստանի սահմանը և 16-ին մտնում են Շուլավեր (ներկայումս՝ Շահումյան), որը համընկնում է Շուլավերում Վրաստանի Ռեկոմի կազմակերպման հետ։ Այդ ժամանակ Վրաստանի կոմունիստական պարտիան, Վրաստանի բանվորներին ու աշխատավոր գյուղացիներին ապստամբության էր դուրս բերել Վրաստանի մենշևիկյան կառավարության ու Վրաստանում բուն դրած Անտանտի իմպերիալիստների դեմ։ Վրաստանի Ռեկոմի կողմից Կարմիր Բանակի զորամասերը և ընկ. Օրջոնիկիձեի և Կիրովի կողմից կազմակերպված պարտիզանական ջոկատները Վրաստանի հետ սահմանակից սովետական բոլոր շրջաններից օգնություն են զննում մենշևիկներին դեմ ապստամբած վրաց ժողովրդին։ Փետրվարի 25-ին Վրաստանի ապստամբ բանվորների և գյուղացիների, սրանց օգնության եկած Կարմիր Բանակի հարվածների տակ տապալվում է մենշևիկյան իշխանությունը Վրաստանում։

Ընկեր Օրջոնիկիձեի, որ անմիջապես կազմակերպում ու ղեկավարում էր զինված ապստամբությունը Լոռում և Վրաստանում, նրա հետագա դարձալուծման և նրա նշանակության մասին գրում է. «Իրադրությունը Վրաստանում սկսվեց այսպես. Լոռու գյուղացիությունը ապստամբվեց մենշևիկների օկուպացիոն զորքերի դեմ։ Մենշևիկյան մոտ երեք հազար զինվորներ

¹ Լենին, հատ. 26, էջ 253—254, հայ. հրատ.

հրացանները շարտելով զրեթե առանց դիմադրության, անձնատուր եղան ապստամբներին: Երեք-չորս օրվա ընթացքում ոչ միայն Ձեզդը Գոտին, այլև ամբողջ Բորչալուի գավառը ազատագրվեց մենչեիկյան զորքերից... «ապստամբներին օգնության հասավ Կարմիր Բանակը և զրանով կանխորոշվեց Թիֆլիսի անկումը...»¹

Զինված ապստամբությունը հաղթանակեց Վրաստանում և Լոռում: Սրանով և կանխորոշվեց Թիֆլիսում հավաքված կոնտրռեվոլյուցիայի թեկադրանքով դաշնակցականների կողմից կազմակերպված փետրվարյան (1921 թ.) ավանտյուրայի լիկվիդացիան Հայաստանում:

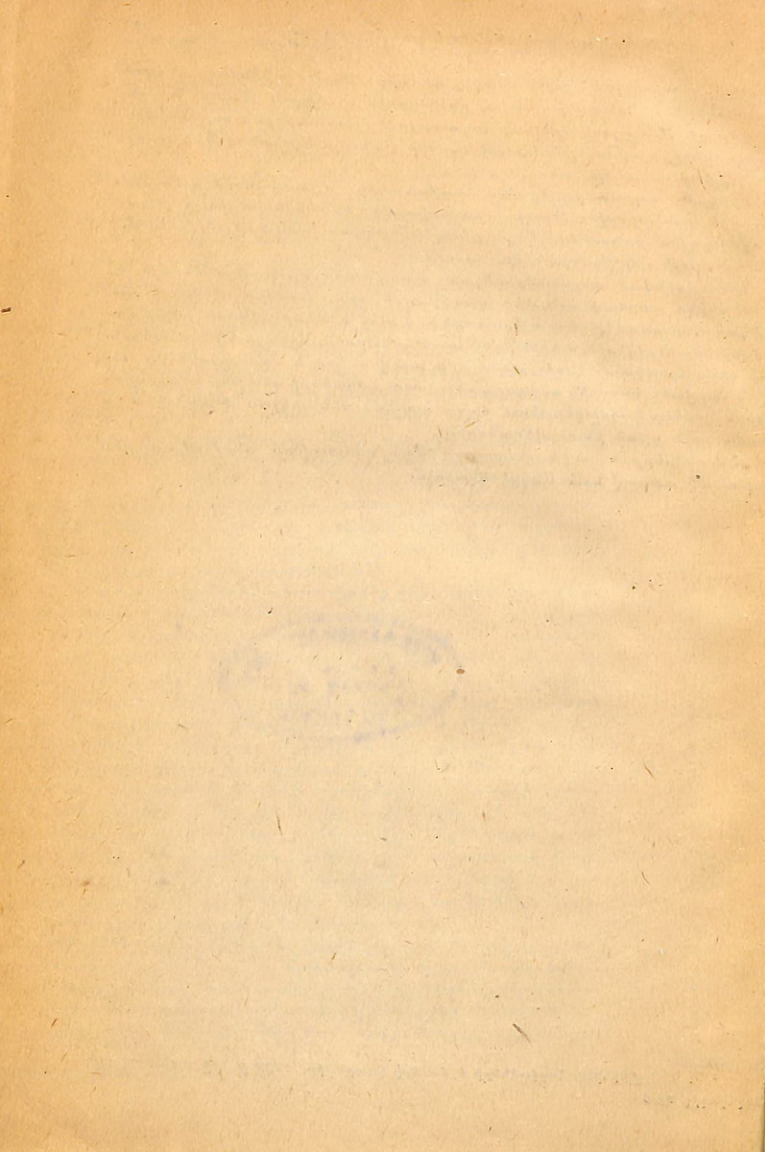
Լոռու զինված ապստամբության պատմական նշակությունն այն է, որ նա սկիզբ դարձավ այն մեծ պատերազմի, որը, Կարմիր Բանակի օգնությամբ, կազմակերպեցին Վրաստանի, Լոռու և Անդրկովկասի բոլոր ժողովուրդները, Թիֆլիսում կենտրոնացված կոնտրռեվոլյուցիայի և ինտերվենտների դեմ: Այսպիսով՝ Լոռու ապստամբ բանվորները և գյուղացիները առաջին հարվածը հասցրին սովետական ռեսպուբլիկաների դեմ նոր կոնտրռեվոլյուցիոն գործեր կազմակերպելու բազա դարձած մենչեիկյան Թիֆլիսին և այնտեղ բուն դրած ինտերվենտներին:

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռեվոլյուցիան վերջնականապես հաղթանակ տարավ նաև Անդրկովկասում:

¹ Գ. Կ. Օրբանիսիան, Հոգվածների և ճառերի հատընտիր, 1939 թ., էջ 106—107, 118:

27253
A^{II}
33452

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220033452

(204)

A $\frac{11}{33452}$